

részletekkel untatni az olvasót, a döntő kérdés az, hogy egy teljesebb elméletnek szembe kellett volna néznie ezzel is, hogy a mai implicit emlékezet-teóriákban is van kiterjesztő, metaforikus értelem. Ezek persze nehezen rajzolható metaforák; a biciklizés vagy az autózvezetés metaforáját, mint minden készséget, csak mozgóképpel lehetne ábrázolni, ahogy azt Wittgenstein nyomán, számos metaforát elemezve, Nyíri Kristóf hangsúlyozza. Ez azonban nem kellene, hogy korlátozza a szerzőt; emlékezzünk csak arra, hogy évtizedekkel ezelőtt Fónagy Iván a *Metafora a fonetikai műnyelvben* című munkájában (Akadémiai, Bp., 1963) igazán nem nyomtatásra való (?) történetet mondott el arról, hogy a hangok világára mindig szükségszerűen metaforikusan hivatkozunk. A mély, a magas, az öblös, a vékony stb. nem közvetlenül a hangrezgésszámra vagy annak amplitúdójára vonatkozó jelzők. Az egész modern fonetika, bármilyen tudományos legyen is, mindig ezekből a metaforákból volt kénytelen kiindulni. Vagyis lehet képpel nem illusztrálható területről, a hangok világról is írni a metaforakutatás keretében; hasonló módon lehetne a készségalapú és implicit emlékezeti folyamatokról is. Ez persze a recenzens telhetetlensége.

Úgy gondolom, hogy Draaisma könyve a magyar olvasó számára kétségtelenül rendkívül tanulságos, sok mindent összefoglal, s egyéni álláspontot képvisel. Egyszerre lehet inspiráló a tudománytörténetek, a kognitív kutatók és a kritikai eszmétörténetek számára.

Burgerné Gimes Anna: A közép-európai átalakuló országok gazdaságának és mezőgazdaságának összehasonlító elemzése

*Századvég Kiadó, Budapest, 2001.
196 old., 1960 Ft.*

A könyv alapvetően az EU-csatlakozás előtt álló közép-európai országok mezőgazdaságának (talán célszerűbb a már meglehetősen elterjedt közép- és kelet-európai országok kifejezést használni) rendszerváltozás utáni helyzetét, fejlődését tekinti át.

A szerző három részből építette fel a könyvét.

Az első rész a közép-európai országok általános gazdasági fejlődését, a piacgazdaságra történő áttérés nehézségeit és következményeit mutatja be. Részletesen elemzi a közép-európai országok legfontosabb makrogazdasági mutatóinak (GDP, külkereskedelmi mérleg, fizetési mérleg, infláció, munkanélküliség, külföldi működőtőke-áramlás) alakulását. Az így leírt gazdasági környezetbe ágyazva a mezőgazdaságban lezajló események, illetve az egyes országok által bejárt fejlődési útvonalak különbségei jobban megérthetők.

Valamennyi vizsgált ország a piacgazdasági átmenet kezdetén általános gazdasági visszaeséssel, komoly gazdasági problémákkal szembesült. A szerző e folyamat fontos okának a szovjet piac elvesztését és az ezzel járó termelés-, reálkereset-, életszínvonal- és belső keresletcsökkenést tartja. Hasonló hatással járt, hogy a vártnál nehezebben ment végbe a külkereskedelelem átirányítása Nyugatra. Rövid távon nehézségeket okozott az egyébként hasznos és elkerülhetetlen külkereskedelmi liberalizáció is. A költségvetési bevételek csökkenése,

az állami vállalatok „puha” hitelezése miatt nőtt az állam külső és belső eladósodása, a kereskedelmi és fizetési mérleg hiánya. Az átmenet kormányai az eladósodást pénzrontással próbálták fedezni, tehát nőtt az infláció. A nem mindennapi gondok megoldása többnyire a piacgazdaság irányításában tapasztalatlan állam vezetésére hárult.

A kilencvenes évek közepén a legtöbb országban elérték a mélypontot, ezt követően megindult a fellendülés, amit a szerző több tényezővel magyaráz. A privatizálás és a szolgáltatások ugrásszerű fejlődése következtében strukturális átalakulás történt, megerősödött a magánszektor. A regionális kereskedelmi integrációk és a növekvő importvédelem kedvező külgazdasági helyzetet teremtett. A szigorú restriktív intézkedések révén számos országban megvalósult a pénzügyi stabilizáció.

A második rész a mezőgazdaság általános változását mutatja be a vizsgált közép-európai országokban. A kilencvenes évek elején valamennyi országban jelentős mértékben visszaesett a mezőgazdasági termelés. A mélypont – a gazdasági visszaeséshez hasonlóan – az évtized közepére esett. A termelés a legtöbb országban az ezt követő javulás ellenére sem éri el az átalakulás előtti mennyiségi szintet. Az országonként és termékenként eltérő mértékű visszaesés az állattenyésztésben nagyobb és elhúzódóbb volt, mint a növénytermesztésben, mivel a privatizálás során a nagy állattartó telepek jelentős része megszűnt, ezért sok állatot – gyakran még a tenyészállatokat is – levágtak. Az állattartók számára előnytelen volt az is, hogy az életszínvonal csökkenése a növényi termékekénél hátrányosabban befolyásolta a nagyobb jövedelemrugalmasságú állati termékek hazai keresletét. (A reáljövedelemnél nagyobb mértékben csökkent az állati termékek fogyasztása.) Növelte a gondokat, hogy az állati termékek külpiazi értékesíthetősége ebben az időszakban kifejezetten rossz volt, nehezebben ment végbe a piacváltás. Az amúgy is tőkeigényes állattenyésztést így nem vonzotta a befektetőket.

A mezőgazdasági termelés visszaesésével párhuzamosan Albánia és

Románia kivételével az összes országban csökkent a mezőgazdaság GDP-hez való hozzájárulása. Albánia, Bulgária, Litvánia és Románia kivételével csökkent az ágazatnak a foglalkoztatásban betöltött szerepe is. A kutatásba vont országokban többnyire visszaesett az élelmiszer-fogyasztás, ugyanakkor nőtt az élelmiszerekre fordított kiadások aránya.

A mezőgazdasági külkereskedelmet Magyarország és Bulgária kivételével tartósan negatív egyenleg jellemzi. Ez összefügg azzal, hogy a regionális kereskedelmi megállapodások csak lassan enyhítették a piacra jutási nehézségeket, ráadásul az időről időre jelentkező túltermelési válságok, illetve az 1998. évi orosz válsághoz hasonló események miatt az érintett országok ilyenkor – nemzetközi megállapodásaik ellenére – növelték a protekcionizmust.

A kereskedelmi adatokat olvasva több szempontból is hiányérzetünk támad. Egyrészt, az elemzés többnyire ágazati szintű, holott a szektorális adatok több információval szolgálhattak volna. Másrészt, mezőgazdaságról lévén szó, nem feledkezhetünk meg a kereskedelmi teljesítmények mögött meghúzódó támogatási rendszerek összehasonlításáról sem. (Hol, milyen mértékben, milyen termékeket támogatnak? Az importtal szemben milyen védelmet biztosítanak a hazai termelőknek? És így tovább.) Különösen érdekes lett volna a köztudottan komoly problémákkal terhelt CEFTA-kereskedelem mélyebb elemzése.

A kereskedelmi forgalom áttekintését a mezőgazdasági és élelmiszeripari termelés szempontjából kiemelkedően fontos privatizációs folyamatok bemutatása követi. A termelőszövetkezeti földek, az állami gazdaságok, valamint a tulajdonukban lévő eszközök privatizációjának általános jellemzése után a szerző részletesen elemzi a magánosítás kiváltotta birtokszerkezeti változásokat. A legtöbb országban a mezőgazdasági szövetkezetek és állami gazdaságok mellett (vagy helyett) megjelentek a különböző gazdasági társaságok és a családi gazdaságok. A termelés egyre gyorsabban reagál a keresletre, megvalósul a termelési tényezők újra-

elosztása, vagyis a tényezőket (a földet is) oda csoportosítják át, ahol a leghatékonyabban hasznosul.

E kedvező folyamatok ellenére a mezőgazdaságban fokozottan jelentkeztek a piacgazdasági átmenettel kapcsolatos nehézségek, hiszen itt a birtok- és méretstruktúra többnyire tökéletesen megfelelt a központi tervgazdaság alapelveinek. A birtokszerkezet reformja nélkül elképzelhetetlen lett volna az áttérés az új gazdaságfejlődési paradigmára.

A Közép- és Kelet-Európában lezajlott agrárreformok legfontosabb céljai nagyon hasonlóak. Az átmenet kormányai rendre meghirdették az agrárszektor beillesztését a piacgazdaságba, a nemzeti agrárpiacok regionális és nemzetközi integrálását. A magántulajdonhoz kapcsolódó jogi és gazdasági alapok megteremtése, a szerkezetváltás, az ellenőrzött földpiac ugyancsak fontos cél volt. Az érintett országokban azonban más-más tényezők élveztek prioritást. (Magyarországon például az átalakulás kezdetén a földkérdés, illetve a kárpótlás került a középpontba. Ezt követően kezdődött meg az állami vállalatok és a termelőszövetkezetek átszervezése. Lengyelországban az agrárgazdasági liberalizációt helyezték előtérbe.)

A különbségek jól megragadhatók a harmadik rész ország-tanulmányai-ban, ahol 11 ország (Albánia, Észtország, Lettország, Litvánia, Bulgária, Csehország, Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia s Szlovénia) gazdaságának, s különösen mezőgazdaságának átalakulását mutatja be a szerző négyes tagolásban. Az általános földrajzi jellemzők és az országspecifikus gazdasági fejlődés ismertetését követően rendre a mezőgazdaság és a birtokviszonyok elemzésére tér át.

A birtokviszonyok alakulásának összehasonlító elemzése a csatlakozás előtt álló országok tárgyalási pozícióiban mutatkozó alapvető különbségeket is magyarázza.

A földreform során a föld általában csak a még nagy létszámú mezőgazdasági népességgel rendelkező Albániában és Romániában került a jelenleg is mezőgazdasági tevékenységet folytatók tulajdonába. A közép- és

kelet-európai országok zömében a visszaadott birtokok nagyobb része a nem mezőgazdaságban dolgozó, gyakran nem is vidéken élő örökösök, illetve spekulánsok kezére jutott. A földreform így a mezőgazdaságtól távol élő birtokos réteget teremtett, amellyől a gazdálkodók jelentős részének bérelnie kell a földet. További kedvezőtlen fejlemény, hogy a földreform következtében a birtokszerkezet elaprózottá vált, nagy az öt hektár alatti birtokok aránya. Mivel a termelőszövetkezetek eszközeit általában nem az új birtokosok, hanem a termelőszövetkezeti tagok privatizálták, az új birtokosok nem rendelkeztek elegendő termelőeszközzel sem.

A kilencvenes évek második felére a piaci erők (hatékonysági, jövedelmezőségi kritériumok) a magángazdaságok bizonyos mértékű koncentrációját kényszerítették ki, elsősorban a bérleti rendszer segítségével. Ma már a társas gazdaságok (gyakran a megmaradt nagyüzemek utódai) és a nagy magángazdaságok állítják elő a mezőgazdasági termelés zömét. Bár az öt hektár alatti kisgazdaságok száma ma is igen nagy a vizsgált országokban, részesedésük a mezőgazdasági földterületből, illetve az állatállományból egyre inkább csökken.

A harmadik rész erőssége és egyben gyengesége, hogy a szerző túlzottan a birtokszerkezetre koncentrál. Közül ugyan általános termelési és külkereskedelmi adatokat, ám keveset tudunk meg a termelés és a kereskedelem feltételeiről. Nem derül ki, mennyire intenzív a termelés, milyen a tényezőellátottság és -hatékonyság, milyen tevékenységeket ösztönöznek, hogyan alakult az egyes szektorok jövedelmezősége és nemzetközi versenyképessége stb.

A formálódó, átalakuló gazdaságokról írt könyvből hiányzik a kitekintés a jövőbe. Az olvasónak az a (tévés) érzete támadhat, hogy az átalakulás folyamata lezárult. A komparatív elemzést erősíthette volna az országok által bejárt fejlődési útvonalak, privatizációs módszerek stb. alapján végzett csoportosítás, a különböző típusok képzése

Sajnos nem könnyű tankönyvként használni Burgerné írását. Nincsenek kiemelések, definíciók, a tanulást se-

gító magyarázatok. A tanulmány értékét növelő statisztikákra a szerző sok esetben túlzottan nagy hangsúlyt helyez, holott a diákoktól nem várható el a statisztikai adatok memorizálása. E tekintetben különösen fontosak lennének a kiemelések, hiszen azok hiányában elvész a lényeg, a tényleges mondanivaló.

ELEKES ANDREA

Lőrincné Istvánffy Hajna: Pénzügyi integráció Európában

KJK Kerszöv, Budapest, 2001. 548. old., á. n.

Lőrincné Istvánffy Hajna a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára már eddig is több szakkönyv szerzőjeként írta be magát a nemzetközi pénzügyek magyarországi irodalmába. A kritika tárgyául szolgáló kötet gyakorlatilag a Pénzügyek Európában: múlt, jelen, jövő (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1996) című munka aktualizált és átdolgozott jogutódja, és bizonyos átfedésben van a *Nemzetközi pénzügyek* (Aula, Bp., 1999) tankönyvvel, még ha ezekre a műveire a szerző egyetlen utalást sem tesz a szövegben, sőt még az irodalomjegyzékben sem tünteti fel őket. A könyv az európai monetáris integráció témakörének komplex bemutatását tűzi célul: a történeti részekben (1., 2. és 4. fejezet) túlmenően foglalkozik a pénzügyi és tőkepiacok típusainak, valamint összefonódásának jellemzésével (3. fejezet), a monetáris unió gazdaságtanával (5. fejezet), a makrogazdasági eszköztár módosulásának és a közös valuta hatásainak feltérképezésével (6. és 8. fejezet). Természetesen ismerteti a Gazdasági és Monetáris Unió intézményrendszerét, az egységes monetáris politikát és eszköztárát (7. fejezet), valamint a rend-

szerváltó országok európai kapcsolatait és a kelet-közép-európai tagjelöltek pénzügyi csatlakozásának kilátásait (9. fejezet). Mint látható, a könyv dicséretre méltóan átfogó igénnyel íródott, vagyis a szűk monetáris fejleményeken túl kitekint a problémakört övező gazdasági-politikai területekre is.

Az európai monetáris egységesülés folyamatáról magyarul eddig csak Lőrincné publikált monografikus jellegű műveket, tehát kétségkívül úttörő szerepet játszik ezen a szakterületen. Ez véleményem szerint az átlagosnál mindenképp nagyobb jelentőséget kölcsönöz a művének, és talán a szokásosnál nagyobb felelősséget is ró a szerzőre, hiszen írása gyakorlatilag megkerülhetetlen a téma iránt érdeklődő kutatók és egyetemi hallgatók vagy akár laikusok számára.

Immár ötödik éve oktatom az „Európai monetáris integráció” elnevezésű speciálkollégiumot a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karán nemzetközi szakirányos hallgatóknak, de Lőrincné könyvét vagy annak egyes fejezeteit az említett ére nyei dacára sem adom meg a kötelező olvasmányok között. Tartózkodásomnak több oka is van. Meglepő és talán könnyen elkerülhető hibák és tévedések tarkítják a könyvet, a forráskezelés meglehetősen önkényesnek mondható, és emellett bizonyos témák és összefüggések fájoan hiányoznak belőle. Ami azonban a legsúlyosabb probléma: a sztenderd nemzetközi közgazdasági elméletek és modellek ismertetését szinte megmagyarázhatatlan zavar és kuszaság jellemzi.

Pongyolaságok és ellentmondások hosszú sora húzódik végig a szövegben. A teljesség igénye nélkül hoznék erre néhány példát. A 35. oldalon a Világbank-csoport intézményei közül kifejejtődik a nemzetközi befektetési viták rendezésére 1966-ban alapított ICSID (International Centre for Settlement of Investment Disputes). A Bretton Woods-i rendszer szétesése után 1971-ben kötött Smithsonian egyezmény nevéből a második „s” betű rendre kimarad, pedig már csak onnan is lehetne tudni a pontos alakot, hogy a szerződés a nevét az aláírás helyszínéül szolgáló világhíres

Smithsonian Intézetéről kapta. A szerző valamiért rendre kerül a „±” szimbólum alkalmazását a különféle rögzített árfolyamrezsimek ingadozási sávjainak megadásakor, ami többször értelmezési zavart okozhat, ugyanis hol a sáv teljes nagysága, hol csak az egyik irányú elmozdulás (levagy felértékelődés) maximális mértéke szerepel a szövegben (pl. 67–68. old.). A maastrichti konvergenciakritériumok tárgyalásakor (183. old.) a bruttó államadósságra és a folyó költségvetési deficitre vonatkozó számok tévesen relatív értékeknek vannak feltüntetve. Ez a jelző a szakirodalomban egységesen csak az inflációs és a hosszú távú kamatláb-előírásokra használatos, hiszen csak itt kell összevetni a legjobban teljesítő tagállamok egy csoportjával az adott ország mutatóit, míg az államháztartási pozícióra abszolút értékek vonatkoznak (a Magyarországon is mind többet emlegetett 3% és 60%). A 189. oldalon még 1998. július 1-jével alakul meg az Európai Központi Bank (EKB), a 316-on már – helyesen – egy hónappal korábban (1998. június 1.). Lőrincné szerint a szlovén nemzeti valutát, a tolárt 1999 óta az euróhoz kötik (477. old.), míg a szlovák koronát egy olyan valutakosárhoz, amelynek 1999 óta az euró a fő komponense (479. old.). Csakhogy Szlovéniában már 1992 óta, északi szomszédunknál pedig 1998 októbere óta menedzselte lebegtetésen alapuló árfolyamrendszer van használatban, amelyben jellegéből fakadóan nincs deklarált paritás (kötés) semmilyen valutához sem.

A tárgyi tévedéseken túl néhány bosszantó nyelvhelyességi hiba is árnyékot vet a munkára. Sajnálatosan visszatérő helyesírási malőr a magyar sajtóban az új közös valuta, az euró nevének rövid o-val írása. Ebbe a hibába szerencsére nem esik bele Lőrincné, de annál inkább érthetetlen, hogy nála az „eurórégió”, valamint az „eurózóna” szókapcsolatokban már megrövidül az érintett magánhangzó. Azt sem könnyű megérteni, miért szerepel több helyütt a magyar közgazdasági szaknyelvben teljességgel meggyökeresedett „arbitrázs” kifejezés helyett az „arbitrage” alak. Ugyancsak értelemzavaró lehet, hogy